

yük formlara çok az yer verirlerdi. Bunlar başta ağır aksak usulü olmak üzere küçük usullerle bestelenmiş şarkıları icra ederlerdi. Bu icralarda da eserler birbirine ara nağmelerle bağlanırdı.

Yine bu devirde Batı müzikisinin sarayda ilgi görmeye başladığı dönemlerde kurulan Muzika-i Hümayun'un şubeleri arasında bir de fasıl takımı yer almıştır. "Fasıl-ı atık" ve "fasıl-ı cedid" adlarıyla ikiye ayrılan bu toplulukta fasıl-ı atık daha çok klasik yapıdan ayrılmayan bir yol takip ederken fasıl-ı cedidde repertuvar genellikle armonize edilmiş şarkılar ve fantazi eserlerden oluşmaktaydı. Saraydaki fasıl topluluğu Cumhuriyet'in ilânından sonra Riyâseticumhur Müsiki Heyeti adıyla bir müddet icralarını sürdürmüştür.

Osmanlı devrinde ayrıca çoğu halk zevkinden kaynaklanan eserlerin özel bir üslup içerisinde derlenip sunulduğu "kaba saz takımları" vardı. Bu takımlar "köçekçe" ve "tavşanca" adı verilen müzik formlarını icra eder, oyun havaları çalarlardı. "Oyun koldaşı" da denen kaba saz takımlarının sazları bir veya iki lavta, bir kemençe, bazan bir zurna, bir def veya nakkâreden ibaretti. Bu takımlarda eserler ana melodik tema üzerinde birtakım improvize nağmelerle icra edilirdi.

Öte yandan 1940'lı yıllardan başlayarak radyolarda kurulan erkekler faslı, kadınlar faslı, karma fasıl toplulukları klasik tarzda olmasa bile yine de seviyeli fasıl örneklerinin sunulduğu heyetler olarak kabul edilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-müsikî*, I, 186-187; Mahmud Ragıp Gazimihal, *Türk Askert Müzikaları Tarihi*, İstanbul 1955, s. 98-103; a.mlf., *Musiki Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 91-92; Kâzım Uz, *Musiki İstîlâhatı* (nşr. Gültekin Oransay), Ankara 1964, s. 24.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

FÂSILA

(الفاصلة)

Kıraat ilminde,
edebiyatta ve müsikide
kullanılan bir terim.

Arapça *fasl* kökünden türeyen ve çoğulu *fevâsıl* olan kelime sözlükte "ara, aralık, ayıran şey, bölme" gibi anlamlara gelmektedir. Matematikte ve yazıda

kullanılan tire işaretiyle (-) namaz tesbihinde otuz üçlü birimlerin arasını ayıran nişanelere de Arapça'da fâsıla denilir. Bir görüşe göre terimin kaynağı Kur'an'da geçen "fussilet" (Fussilet 41/3), "fassalnâhu" ve "mufasssalât" (el-A'râf 7/52, 133) kelimeleridir (Zerkeşi, I, 54; Muhammed el-Hasnâvî, s. 25).

Kur'an âyetlerinin son kelimesine, içinde bulunduğu âyetle onu takip eden âyeti birbirinden ayırdığı için "fâsıla", son harfine de "el-harfü'l-fâsıla" adı verilmiştir; bazı âlimlere göre ise fâsıladan maksat kelimenin tamamı değil sadece son harfidir (Rummânî, s. 89; Muhammed el-Hasnâvî, s. 26). Kur'ânî bir terim olarak fâsılayı ilk defa Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *Kitâbü Sîbeveyhi* adlı eserinde (II, 289) kullandığı görülmektedir. Sîbeveyhi'nin, eserini hocası Halîl b. Ahmed'in ders notlarını derleyerek meydana getirdiği (krş. İbnü'l-Kiftî, II, 347) ve Halîl b. Ahmed'in de gramer, sözlük, müzik, aruz ve Kur'an'ın i'râbı, harekelenmesi gibi konulara birçok katkıda bulunduğu göz önüne alınırsa fâsılayı da Kur'ânî anlamda bir terim niteliğiyle ilk defa onun kullanmış olduğu düşünülebilir.

Kıraat ilmindeki fâsıla özetle, "noktalama işaretlerinin bulunmadığı mushaf-lar okunurken durulması gereken yerleri, yani cümlelerin başlangıçlarını ve sonlarını göstermek üzere yapılmış bir düzenleme" olarak tanımlanabilir. Bu düzenleme gerçekleştirilirken mesele, basit bir dil bilgisi olayı şeklinde ele alınıp meselâ Kitâb-ı Mukaddes'te olduğu gibi her cümlelerin başına konulan "ve" edatı ile değil şiirdeki kafiye ve nesirdeki seci gibi bir edebî sanat metodu ile çözümlenmiştir. Bunun için âyetlerin sonuna gelen kelimeler kafiye gibi revî harfleriyle bitirilmiş, böylece kıraate mükemmel bir âhenk kazandırılmıştır. Ayrıca kafiye ve secideki zorlamalar olmadan fâsılalar yumuşaklıkla ve kendi tabii güzelliğiyle sıralanmış, herhangi bir anlam kaymasına da yol açılmamıştır.

Bir âyetin nerede başlayıp nerede bittiğinin, diğer bir ifadeyle hangi kelime veya harfin fâsıla olduğunun nasıl bilinebileceği konusunda kaynakların Ca'berî'nin açıklamalarına itibar ettiği görülmektedir. Ona göre fâsılayı bilmenin biri tevkîfî, diğeri kıyasî olmak üzere iki yolu vardır (Süyûtî, III, 290-291). Birin-

cisinde Hz. Peygamber'in fiilî sünneti esas alınır. Eğer rivayetlerden, onun Kur'an-ı Kerim'i okurken her defasında aynı kelime üzerinde durduğu anlaşıyorsa o kelimenin fâsıla olduğuna hükmedilir; eğer aynı kelime üzerinde bazan durduğu, bazan da durmayıp geçtiği anlaşıyorsa bu durumda fâsılayı bilmenin yolu kıyas ve ictihada başurmaktır.

Bir sürenin fâsılası tek bir harf olabileceği gibi daha fazla da olabilir. Mesele üç âyetten meydana gelen ve Kur'an-ı Kerim'in en kısa süresi olan Kevser sûresinin fâsılası râ harfidir; 286 âyetten meydana gelen Bakara sûresi Kur'an'ın en uzun süresidir ve fâsılası mim, nûn, bâ, râ, kâf ve lâm harfleridir. Muhammed el-Hasnâvî'nin tesbitine göre Kur'an'daki fâsılların sayı bakımından harflere göre dağılımı şöyledir: Nûn 3152, mim 742, râ 710, dal 308, yâ (harf-i med) 245, bâ 221, lâm 211, he 129, yâ 92, kâf 67, te 45, ayn 33, fâ 21, cim 20, tâ 19, ze 17, zâ 17, sîn 14, sâd 10, kâf 9, sâ 6, hâ 5, dad 4, şin 3, vav 3, zâl 2, gayn 1 (el-Fâsıla fi'l-Kur'ân, s. 296). Yine aynı müellifin tesbitine göre hı harfinde fâsıla yoktur ve 465 fâsılayı esmâ-i hüsnâ teşkil etmektedir (a.e., s. 313). Fâsılların çoğunu tilâvete güzellik katan, ses zenginliğine sahip ve terennüme imkân veren gunneli harflerle (nûn, mim) med (vav, yâ, elif) ve lîn harfleri (vav, yâ) veya bunlara bitişik olanlar meydana getirmektedir.

İslâm âlimleri kıraat ilmindeki fâsılânın Allah'ın kitabına mahsus olduğu, bu bakımdan kafiye ve seci ile karıştırılmaması gerektiği görüşündedir. Çünkü kafiye şiirde bulunur; Kur'an ise şiir tarzında indirilmemiştir: "Biz ona şiir öğretmedik" (Yâsîn 36/69); "O bir şairin sözü değildir" (el-Hâkka 69/41; ayrıca bk. el-Enbiyâ 21/5; es-Sâffât 37/36; et-Tûr 52/30). Seci belâgatta kusur sayılır; çünkü burada asıl olan kelimeler arasındaki armonidir, mâna ona uyar. Ayrıca seci ve kafiye bir zorlamayı gerektirdiği için, şekil ve ses bakımından birbirine uygun kelimelerin seçimi sırasında ortaya mânaca yanlış anlamalara sebebiyet verecek farklılıklar çıkabilmektedir. Halbuki fâsılada durum böyle değildir; burada anlam birinci planda tutulmuştur ve armoni tabii güzelliğiyle kendiliğinden gelir. Fâsılların meydana ge-

tirdiği üstün âhenk, tenâsüp ve insicam zihinlerde ve gönüllerde derin bir tesir bırakır; dolayısıyla âyetlerin hâfizada daha kolay yer etmesine ve Kur'an'ın kolaylıkla ezberlenmesine yardımcı olur. Şüphesiz bu durum ses ve söz uygunluğu, anlam bütünlüğüyle sadece ilâhî kelâma mahsus bir güzelliştir. Bunlardan başka şiirde ve secide görülen kuru kalıplara bağlılık, gereksiz uzatma veya kısaltmalar fâsılada söz konusu değildir. Her ne kadar fâsıla gereği bazı âyetlerde harf ilâvesi (الرسول) 'daki elif gibi, el-Ahzâb 33/66), hazfî (ادائيس) 'in sonundan düşen yâ gibi, el-Fecr 89/4) veya takdim tahirî (الله الآخرة والأولى) gibi, en-Necm 53/25) yahut kelime değişikliği (طورسين | سينا | gibi, et-Tin 95/2) yapıldığı ileri sürülmüşse de bunlarda daha başka sebep ve hikmetlerin bulunduğu da ifade edilmiştir (Zerkeşî, I, 60 vd.).

Fâsıla konusunda Süleyman b. Abdülkavî et-Tûfî (ö. 716/1316) *Buğyetü'l-vâsıl ilâ ma'rifeti'l-fevâsıl*, İbnü's-Sâiğ ez-Zümürüddî *İhkâmü'r-rây fi aḥkâmi'l-ây*, Rıdvân b. Muhammed el-Muhallâtî *el-Ḳavlü'l-vecîz fi fevâsili'l-Kitâbi'l-'Azîz* ve Muhammed el-Hasnâvî *el-Fâsıla fi'l-Ḳur'ân* adlarıyla müstakil çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan başka Bâkullânî, Zerkeşî, Süyûtî, Taşköprizâde, Firûzâbâdî, Mustafa Sâdik er-Râfî, İbrâhim Enîs, Muhammed Abdülvehhâb Hamûde, Ali el-Cündî, Muhammed b. Abdülkâdir el-Mübârek, Âişe Abdurrahman, Abdülkerîm el-Hatîb gibi müellifler eserlerinde bu konu üzerinde durmuşlardır. Ayrıca ulûmü'l-Kur'an ve i'câzü'l-Kur'an'a dair bazı kitaplarda da bilgi bulmak mümkündür.

Fâsıla terimi aynı anlamla edebiyatta da kullanılmakta ve nesirde paragrafların, nazımda (aruz) mısraların sonuna rastlayan seci ve kafiyelelere fâsıla adı verilmektedir. Aruzda bu adı taşıyan kafiyeyle iki grupta toplanıp dört hareketli, bir sâkin harften meydana gelenlere "fâsıla-i kübrâ", üç hareketli, bir sâkin harften meydana gelenlere de "fâsıla-i suğrâ" denilir. Yine aruzda "fevâsıl-ı müteâkibe", "fevâsıl-ı muntazama" ve "fevâsıl-ı gayri muntazama" gibi terimler kullanılmaktadır. Müsikide ise bugünkü karşılığı "aralık" olan fâsıla kelimesi iki ses arasındaki tizlik-peslik farkını ifade etmektedir (geniş bilgi için bk. Öztuna, I, 43).

BİBLİYOGRAFYA:

Cevherî, *eş-Şihâh*, "fışl" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "fışl" md.; *et-Ta'rifât*, "faşl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "fâsıla" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "fışl" md.; *Kâmus Tercümesi*, "fışl" md.; Tâhîrülmevlevî, *Edebiyat Lügatı* (İstanbul 1937), İstanbul 1973, s. 44-45; *Türk Lügatı*, III, 642; Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî — İbrâhim es-Sâmerrâî), Beyrut 1408/1988, VII, 126, 127; Sibeveyhî, *Kitâbü Sibeveyhî*, Bulak 1317, II, 289; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 347; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 53-101; Firûzâbâdî, *Beşâr* (nşr. Muhammed Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), IV, 194; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebü'l-Fazl), III, 290-315; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 18; II, 1293; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 12-14; M. Tayyib Okıç, *Kur'an-ı Kerim'in Üslûb ve Kıraatı*, Ankara 1963, s. 6-15; Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vîl* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî), Kahire 1376/1957, I, 278 vd.; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhiş fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1407/1986, s. 153-155; Muhammed el-Hasnâvî, *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân*, Amman 1406/1986; Banarlı, *RTET*, İstanbul 1987, I, 107; Abdülfettâh Lâşin, "el-Fâsılâtü fi'l-Kur'ân-ı'l-Kerîm", *ed-Dâre*, VII/1, Riyad 1981, s. 80-105; Ali Eroğlu, "Kur'an-ı Kerim'de Fâsıla", *EAÜİFD*, sy. 10 (1991), s. 251-291; Pakalın, I, 590; Öztuna, *TMA*, I, 43; M. Ben Cheneb, "Fâsıla", *İA*, IV, 516; H. Fleisch, "Fâşıla", *El'* (İng.), II, 834-835.

ABDURRAHMAN ÇETİN
TEVFIK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

FÂSİ, Abdurrahman b. Abdülkâdir

(عبد الرحمن بن عبد القادر الفاسي)

Ebü Zeyd Abdurrahmân
b. Abdülkâdir b. Ali el-Fihri el-Fâsî
(ö. 1096/1685)

Çok yönlü âlim.

17 Cemâziyelâhir 1040 (21 Ocak 1631) tarihinde Fas'ta doğdu. Kur'an'ı ezberledikten sonra babası Abdülkâdir el-Fâsî, amcası Ahmed b. Ali el-Fâsî, Muhammed Meyyâre, Ahmed b. Muhammed el-Kalesâdî, Muhammed b. Ahmed es-Sabbâğ, Hamdûn el-Ebbâr ve Abdülkâdir b. Ali et-Tuleytî gibi âlimlerden çeşitli ilimleri tahsil etti. İslâmî ilimler yanında matematik, astronomi, tıp, kimya, ziraat, veterinerlik gibi konularda da geniş bilgi sahibi oldu ve bu sebeple zamanın Süyûtî'si olarak tanındı. Eğitiminin büyük bir kısmını ailesine ait ez-Zâviyetü'l-Fâsiyye'de yapmasına rağmen babasının ve aynı aileden diğer bazı âlimlerin ilim ve telif konusundaki verimliliğini olumsuz yönde etkileyen tasavvufî faaliyetten uzak kaldı; vaktinin çoğunu kitap telif etmeye ayırdı. İlmî ve ahlâkî sayesinde halkın ve yöneticilerin takdirine mazhar oldu. 16 Cemâziyelevvel 1096'da (20 Nisan 1685) Fas'ta vefat etti ve kendi zâviyelerinde babasının yanına defnedildi.

Eserleri. Abdurrahman el-Fâsî nakli ve aklî ilimlerin hemen hepsinde eser vermiş olup oğlu Ebü Abdullah Muhammed, *el-Lü'lü'ü ve'l-mercân fi menâkibi's-Şeyh 'Abdirrahmân* adlı eserinde babasına ait 176 eserin adını kaydetmiş, Muhammed el-Fâsî'nin çeşitli kataloglardan tesbit ettikleriyle bu sayı 200'ü aşmıştır (MMLA, LVIII, 129-140). Çoğu diktaktik mahiyette müstakil manzumelerden oluşan bu eserlerin başlıcaları şunlardır: 1. *el-Uknûm fi mebdâi'i (menâhici) l-'ulûm*. İlimlerin tasnifine dair manzum bir eserdir. Müellifin ansiklopedik bilgisini ve kültürünü yansıtan bu önemli eserde Abdülhay el-Kettânî'nin tesbitine göre 278 ilim dalı 17.383 beyitte anlatılmıştır (*et-Terâtibü'l-idâriyye*, III, 21-23). Rabat'ta el-Hizânetü'l-âmmeye bir (nr. 284), el-Hizânetü'l-Haseniyye'de yedi (nr. 485, 1802, 2323, 6585, 9915, 10950, 11480) yazma nüshası bulunmaktadır. 2. *el-Maṭṭab fi'r-rub'î'l-muceyyeb* (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 6665). 3. *el-Ğurre fi beyti'l-ibre* (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 6662, 6678, 4908, 5889). 4. *İkdü'l-cevher fi'r-rub'î'l-muḳanṭar* (el-Hizânetü'l-âmmeye, nr. 457). 5. *Tebyî-nü'l-mücmel fi 'ilmi'l-cedvel* (el-Hizânetü'l-âmmeye, nr. 540). 6. *el-İntihâb fi vaz'î'l-uşurlâb* (el-Hizânetü'l-âmmeye, nr. 450; el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 1009, 6678, 7106). 7. *el-Cümü' fi 'ilmi'l-mûsîkî ve't-tubû'*. H. G. Farmer tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*An Old Moorish Lute Tutor* [Glasgow 1933] ve *Studies in Oriental Musical Instruments* [Glasgow 1939] içinde). 8. *el-'Amelü'l-Fâsî* (el-'Ameliyyâtü'l-Fâsiyye, *Mâ cerâ bihi'l-'amel fi Fâs*). Fas'ta kadı ve müftülerin mezhepteki hâkim görüş yerine, içinde bulunulan şartları ve ihtiyaçları göz önüne alarak verdikleri hükümlerden oluşan hukuk uygulamalarını ihtiva eder. Başta Kuzey Afrika olmak üzere Mâlikî mezhebinin yaygın olduğu diğer Afrika ülkelerinde büyük rağbet gören eser çeşitli tarihlerde basılmıştır (Fas 1310; Muhammed b. Kâsım es-Sicilmâsî'nin şerhiyle, I-II, Fas, ts., 1291, 1298, 1317). 9. *et-Teyşir ve't-teshîl fi zikri mâ aḡ-felehü's-Şeyh Halîl min aḥkâmi'l-müğârese ve't-tevlic ve't-tesyîr*. Muhammed Ben Şeneb tarafından yayımlanmıştır (*Revue algérienne et tunisienne de législation*, XI [1895], s. 162-171). 10. *el-İğtibât bi-Şerhi Nüzheti'l-istinbât* (el-Hizânetü'l-âmmeye, nr. 478; el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 5819). 11. *Şerhu'l-'Aḳide*. Babası Abdülkâdir el-Fâsî'nin eseri-